

Владимир Стевановић
Кустос археолог
Народни музеј Лесковац

УДК 903.26"634"(497.11)
903.4"634"(497.11)

ФРАГМЕНТОВАНА ЗООМОРФНА ФИГУРИНА СА ЛОКАЛИТЕТА КУЋИШТЕ У ЧЕКМИНУ

АПСТРАКТ: На археолошком локалитету Кућиште, који се налази у селу Чекмин, на око 15 км удаљености од Лесковца приликом извођења земљаних радова, пронађена је одређена количина археолошког материјала. Део тог материјала чини и фрагментована зооморфна фигурина која је интерпретирана као представа бика. Дародавац овог материјала, заједно са фигурином је Владимир Аранђеловић. Фрагментовану фигурину чини глава бика, са израженим роговима који се венчасто шире навише и наглашеном губицом, израђена од печене земље тамносиве боје. Датована је у период млађег неолита, у винчанску културу, односно 5700-4700 г.п.н.е. *КЉУЧНЕ РЕЧИ:* Зооморфна фигурина, Млађи неолит, Винчанска култура, Лесковац, археолошки локалитет Кућиште, Чекмин, фигурина бика, праисторијска збирка.

У децембру 2013. године Народни музеј у Лесковцу је добио на поклон од дародавца Владимира Аранђеловића одређени број фрагментованог археолошког материјала израђеног од печене земље са локалитета Кућиште у селу Чекмин, који је пронађен приликом извођења радова на сопственом имању. Материјал је подељен, на основу хронолошког опредељења, у Средњевековну збирку и Праисторијску збирку Народног музеја у Лесковцу.

Овом приликом из материјала са локалитета Кућиште издвајамо фрагментовану зооморфну фигурину – представу главе бика. Зооморфних фигурина нема много у Народном музеју, те конкретно овај налаз може представљати значајан допринос даљем проучавању праисторије Лесковачке котлине.

СЕЛО ЧЕКМИН

Слика 1. Село Чекмин на карти Србије

Село Чекмин налази се на западној ивици Лесковачког поља, око 15 километара северно од Лесковца. Смештено је на источној избочини побрђа Добра глава, на најнижој дилувијалној тераси, а само делимично у алувијалној равници Јужне Мораве.

Са географске тачке гледишта, може се рећи да село има завидан положај, с обзиром на то да се изнад њега надвија побрђе Добра глава, са пашњацима и шумом, док се на тераси на којој лежи налази пространо поље. Према типологији, Чекмин спада у збијена села, са тенденцијом да се шири у правцу села Печењевца. Помиње се у турским пописима из 16. века.

Атар села Чекмин обухвата простор површине 1196 хектара. Кроз њега протиче Чекминска река, која се у свом изворишту састоји из два потока

– Шеварашког и Кућашког, који се састају изнад села, у подножју побрђа Добре главе. Чекминска река данас тече старим коритом реке Шаранице (у коју се некада уливала) и улива се у Јужну Мораву.¹

Слика 2. Село Чекмин, панорама²

ЛОКАЛИТЕТИ

У атару села Чекмин регистрована су четири археолошка локалитета: Кућиште, Састанци, Селиште и Шеварике.

Локалитет Кућиште

Прво археолошко рекогносцирање села Чекмин извршено је 1986. године од стране екипе археолога из Народног музеја у Лесковцу у сарадњи са археолозима из Археолошког института у Београду. Тада је регистрован један локалитет – Кућиште или Рид – који се налази југозападно од села и лежи на ниској, широкој тераси леве обале Кућашког потока.

¹ Јовановић, Ј., *Лесковачко поље и Бабичка Гора – Историјско привредна и етнографско-социолошка истраживања, Посебни део*, Лесковац 1979., стр. 177.

² https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A7%D0%B5%D0%BA%D0%BC%D0%B8%D0%BD#/media/File:Panorama_%C4%8Cekmina.jpeg

Слика 3. Локалитет Кућиште

Нажалост, велики део локалитета Кућиште страдао је приликом вађења земље за израду цигле. Приликом археолошког рекогносцирања, на локалитету је пронађена праисторијска керамика из периода млађег неолита, а у оштећеним профилима земље константовани су трагови подница од црвено запечене земље.³

Данас је на самом локалитету изграђена ловачка станица и око ње је засађено дрвеће. Осим оштећења која су извршена приликом вађења земље за циглу, постоји велики број сонди дивљих копача које су у значајној мери девастирале локалитет. Подаци су константовани приликом званичног обиласка локалитета кустоса археолога Народног музеја у Лесковцу у септембру 2016. године.

Слика 4-5 . Сонде дивљих копача на локалитету Кућиште

³ Ерцеговић Павловић С., Костић Д., *Археолошки споменици и налазишта Лесковачког краја*, Археолошки Институт Београд, Народни музеј Лесковац, Београд 1988., стр. 12

Локалитет Састанци

Кућашки и Шеваришки поток састају се у самом подножју побрђа Добре главе, на источном ободу већ поменутог локалитета Кућиште. Управо овај потес где се састају потоци, назива се Састанци.

На локалитету Састанци пронађен је већи број фрагмената керамике из праисторије, из средњег и млађег неолита. Део пронађене керамике из периода млађег каменог доба стигао је у Народни музеј Лесковац у виду поклона или као резултат археолошког рекогносцирања мањег обима. Други део наведене праисторијске керамике налази се у приватној колекцији Вукашина Мицаковића из села Чекмин.⁴

Локалитет Селиште

Површину атара села чини 1196 хектара земљишта, од тога њиве и вртови заузимају 682 хектара, воћњаци три хектара, виногради 47 хектара, ливаде око села 20 хектара, пашњаци 29 хектара, шуме 361 хектар, док је неплодно 49 хектара.⁵

Локалитет Селиште се налази управо на делу земљишта под ораницама у власништву породица Мицаковић, Митровић и Марковић. Власници су навели да је приликом вршења земљаних радова пронађен одређени број фрагмената керамике и опеке. Приликом археолошког рекогносцирања 1989. године сакупљен је велики број фрагмената од керамике из периода млађег каменог доба, тачније средњег и млађег неолита.⁶ Један део локалитета је знатно оштећен од стране дивљих копача.

Локалитет Шеварике

На ширем потесу јужног обода локалитета Кућиште, на самој обали почетка Чекминске реке, налази се локалитет Шеварике. Локалитет Шеварике је у великој мери оштећен од стране дивљих копача. На овом локалитету пронађен је велики број налаза из различитих периода праисторије Лесковачке регије.

Пронађени материјал је из периода млађег каменог доба (неолита), бакарног доба (енеолита), позног бронзаног доба и гвозденог доба (латена).⁷ Један део налаза са овог локалитета Народном музеју у Лесковцу поклонио

⁴ Булатовић А., Јовић, С., *Лесковац, Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији*, Београд-Лесковац 2010., стр. 123.

⁵ Јовановић Ј., *Лесковачко поље и Бабичка гора – Историјско привредна и етнографско-социолошка истраживања*, Посебни део, Лесковац 1979., стр. 177.

⁶ Булатовић, А., Јовић, С., *Лесковац, Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији*, Београд-Лесковац 2010, стр. 125.

⁷ Исто, стр. 131.

је сарадник музеја Шћепан Туровић из Лесковца, док је други део налаза пронађен за време археолошких рекогносцирања мањег обима.

Локалитет је данас у великој мери оштећен од стране дивљих копаца и на њему се налази велики број сонди које су знатно девастирале локалитет. Подаци су константовани приликом званичног обиласка локалитета кустоса археолога Народног музеја у Лесковцу у септембру 2016. године

Слика 6. Сонда дивљих копаца на локалитету Шеварике

Чекмин I	Млађе камено доба, средњи неолит, старчевачка култура Локалитети: Састанци, Селиште, Шеварике
Чекмин II	Млађе камено доба, млађи неолит, винчанска култура Локалитети: Кућиште, Састанци, Селиште, Шеварике
Чекмин III	Бакарно доба, рани енеолит, културна група Бубањ – Хум I Локалитети: Шеварике
Чекмин IV	Гвоздено доба I, Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, период На A2-B2 Локалитети: Шеварике
Чекмин V	Гвоздено доба IV, латенски период Локалитети: Шеварике

Слика 7. Хронолошка табела¹

¹ Ибид, стр. 121

ЗООМОРФНА ФИГУРИНА – ФРАГМЕНТОВАНА ГЛАВА ПРЕДСТАВЕ БИКА

Слика 8. Фрагментована глава зооморфне фигурине

Фигурина је оштећена у великој мери, те је очувана само фрагментована глава. Израђена је од печене земље тамносиве боје. Димензије фрагментоване фигурине износе: висина – 4 центиметра, ширина – 5,4 центитметра, док је дебљина 3 центиметра.

Претпоставља се да фигурина представља бика, што се може закључити на основу облика главе и рогова који се венчасти шире. Рогови су једна од најмаркантнијих карактеристика зооморфних фигурина које представљају говече.

Облик рогова и сами рогови могу бити моделовани на више начина, од којих су најосновнија два типа. Чешћи тип су лучни рогови који се венчасти шире ка напред, док је нешто ређи тип лучних рогова који се венчасти шире ка горе, какве имамо на зооморфној фигурини са локалитета Кућиште у Чекмину.

Слика 9. Полупрофил зооморфне фигурист

Десни рог је сачуван само у основи, док се леви пружа нешто више и сачувана је само половина. Основе рогова су кружних облика.

Слика 10 . Потилуак главе зооморфне фигурист

Што се тиче остатка главе, губица је наглашена, односно издужена ка напред у односу на остатак. На средини губице са предње стране налази се хоризонтални урез, који може бити последица оштећења фигурине или наменски нанешени вид орнаментације. У нивоу очију се налази коси урез са видним оштећењем на месту где су можда биле наглашене очи у виду два минимална удубљења, односно пунктуације. На потиљку главе фигурине нема никаквих видљивих трагова орнаментисања нити пластике.

Фрагментована глава фигурине је датована у млађи неолит (5700-4700 г.п.н.е). Инвентарни број је А-ПЗ/693.⁸

Аналогије

У Народном музеју у Лесковцу се тренутно налазе још три зооморфне фигурине које су идентификоване као фигурине са представом бика, односно налик бику.

Прво можемо споменути зооморфну фигуру са локалитета Градац, у селу Злокућану. У питању је фрагментована глава зооморфне фигурине на чијем се челу налазе вероватно лучни рогови који се венчасти шире окренути ка напред. Очи фигурине пластично су моделоване, с тим што се на њима налази и урез на средини, који наглашава очне капке. Што се тиче губице, нос фигурине је пластично моделован и наглашен у односу на остатак главе.

Фигурина је орнаментисана урезаним линијама, које се налазе на врату фигурине. Димензије фигурине: висина – 4,8 центиметара и ширина – 4,5 центиметара. Фигурина је пронађена приликом археолошког рекогносцирања локалитета Градац. Израђена је од печене земље црвенкасте боје, док се датује у период млађег неолита, 5700-4700 г.п.н.е. Инвентарни број је А-ПЗ/39.⁹

Друга зооморфна фигурина, која је приказана на слици 12, такође је идентификована као представа бика. У питању је још једна фигурина којој је очувана само глава са роговима. Рогови фигурине су фрагментовани, од којих је више очуван део десног рога, док је леви више оштећен и сачуван је тек нешто изнад основе. Рогови се шире лучно, с тим што је правац ширења у страну и наниже.

⁸ Стевановић, В., „Зооморфна фигурина из Братмиловца“, *Лесковачки зборник* LVII, Лесковац 2017, стр. 15.

⁹ Ибид., стр. 14.

Слика 11. Глава зооморфне фигурине са локалитета Градац, Злокућане

Слика 12. Глава зооморфне фигурине са локалитета Градац, Злокућане

Очи фигурине су пластично наглашене и испупчене у односу на остатак главе. Нос и губица су издужени и јасно изражени са пластично наглашеним врхом носа. На фигурини не постоји видљиво назначена орнаментација. Димензије фигурине су: висина – 4,8 центиметра, ширина – 6,3 центиметра, дужина – 4,2 центиметра. Ова фигурина је такође пронађена на локалитету Градац, у селу Злокућане, приликом археолошког рекогносцирања овог локалитета у периоду 1949–1951. године.

Фигурина је датована у млађи неолит (5700–4700. г.п.н.е.), а израђена је од печене земље црвенкасте боје. Инвентарни број је А-ПЗ/10.¹⁰

¹⁰ Ибид., стр. 15.

Трећа зооморфна фигурина која је идентификована као представа бика пронађена је на локалитету Селиште у селу Братмиловце. Она се налази у најбоље очуваном стању, с обзиром на то да је, осим дела рога, задњих ногу, кукова и репа, очувана готово у целости.

Слика 13. Зооморфна фигурина са локалитета Селиште, Братмиловце

Рогови фигурине су венчасто постављени и лучно се шире навише, док је грло говечета изражено, с полукружним испупчењем на припоју леђа и врата. Линија уреза са убодима формира полукруг пратећи средишњу линију од врха једног рога, до темена главе, па до врха другог рога. Између рогова, на челу фигурине налази се перфорација кружног облика, чија је дубина 13,5 центиметара.

Ноздрве фигурине су представљене у виду две перфорације са назначеним устима испод њих, на којима се налазе орнаменти који наглашавају губицу. Њушка је дефинисана урезима са тачкастим убодима који потом формирају централну линију између очију до перфорације. Овај орнамент полукружно прати перфорацију до њене средине, након чега се одваја са обе стране и формира базу рогова изнад очију. Очи бика су назначене путем три урезана концентрична круга.¹¹

Потилак фигурине бика је такође орнаментисан урезима. Ови урези формирају два круга у бази потиљка, из којих навише иду три вертикалне линије, где је средња најдужа. Краће две линије су спојене са троугластим мотивима, изнад којих се налази други пар сличних уреза, паралелно са њима. Две косо урезане линије шире се из доњих тачки вертикалних линија на овај начин пратећи базу лобање главе фигурине.

Тело фигурине стоји помоћу предњих ногу, које су спојене у једну стопу. Читавом дужином трбуха бика налазе се мотиви спојених S утисака,

¹¹ Јовић, С., Пешић, Ј., Стојановић, В., Стевановић, В., *Тајне археолошких депоа, каталог изложбе*, Лесковац 2017, стр. 23.

с тим што се орнаменти простиру на обе стране трбуха. На десној страни мотив је видљив целом дужином, док на левој страни трбуха мотив има делимична оштећења.

Фигурина је датована у период Гвоздено доба II (900-600. г.п.н.е.). Инвентарни број фигурине је А-ПЗ/676.¹²

Анализа

Фрагментована глава фигурине није редак случај када је у питању уметност Винчанске културне групе. Технологија израде фигурина ове културе заснива се на ручном моделовању, које се у зависности од комплексности композиције израђивало од једног комада глине, односно композитно, где се засебно обликују различити делови тела. Велики број зооморфних фигурина са Гомолаве, Винче, Јакова немају очувану главу, док се на месту главе налази удубљење, које доста јасно приказује тезу о одвојеном моделовању тела и других елемената фигурине.¹³

Слика 14. Зооморфна фигурина – представа бика, лок. Беловоде, млађи неолит¹⁴

Уз жртвенике које имају зооморфни карактер и дршки са представама животиња, зооморфне фигурине се карактеришу као један од најчешћих облика приказивања животиња у неолиту. Када је у питању територија југоисточне Европе, најчешћи облик који носе зооморфне фигурине је четвороножна животиња из породице сисара. Око 50% укупног броја четвороножних зооморфних фигурина у Винчанској култури чине фигурине са представом бовида. Категоризовање димензија четвороножних зооморфних фигурина Винчанске културе, на основу постојеће документације, дели се

¹² Стевановић, В., „Зооморфна фигурина из Братиловаца“, Лесковачки зборник LVII, Лесковац 2017, стр. 9.

¹³ Петровић, Б и Катић, В., *Живот у глини: неолитска уметност на тлу Београда – фигурална пластика из збирки Музеја града Београда*, У Б. Петровић, В. Катић и М. Спасић (ур.) Каталог изложбе, Београд 2009. стр. 161.

¹⁴ Спасић, М., Београд 2015., Т – 1, сл. 2

на основне три групе, од којих су две равномерно заступљене, док је трећа она са ретким примерцима. У прву групу четвороножних зооморфних фигурина спадају оне које имају распон од репа до њушке до четири центиметара. Другу групу чине фигурине распона од четири до осам центиметара, док трећу групу фигурина чине ретки изузеци чији распон износи 10 и више центиметара.¹⁵

Слика 15. Глава зооморфне фигурина – представа бика, лок. Бањица, млађи неолит¹⁶

Значај говечета за неолитског човека је вишеструк. Постоји неколико врста тумачења односа између праисторијских људи и животиња у њиховом специфичном окружењу, где се у некој од заступљенијих теорија можемо осврнути на однос људи и животиња као тезу од поверења до доминације.

Слика 16. Глава зооморфне фигурина – представа бика, лок. Стублине, млађи неолит¹⁷

¹⁵ Спасић, М., *Представе животиња у винчанској култури*, докторска дисертација, Београд 2015., стр. 38.

¹⁶ Ибид., Т – 6, сл. 1.

¹⁷ Ибид., Т – 6, сл. 2.

Опет, и ову тезу можемо разматрати само у некој мери, у зависности од прогресивности заједнице која се разматра, почев од оне у којој су још увек заступљени односи ловачко-сакупљачких заједница, до оне у којој је значајно заступљена доместикација животиња, те се однос и поимање животиња и људи мења у складу са тиме.¹⁸

Сама улога појединих животиња у Винчанској култури може бити различита, на основу њене вредности унутар перцепције становника винчанског насеља. Археозоолошке анализе показују у великој мери распрострањеност гајених и ловљених животињских врста унутар једног оваквих насеља, тако да на основу ових података можемо имати јаснију слику улоге одређених животињских врста на живот човека. Знамо да се привређивање у насељима винчанске културе заснивало на земљорадњи, о чему сведочи значајан број пронађених жрвњева у готово свим насељима, али такође и велики број силексног оруђа разноврсног типа, али у значајној мери и сточарству, где су од домаћих животиња гајене говече и свиња.¹⁹

У основи испољавања креативности кроз материјалну културу становника територије Лесковачке котлине у периоду млађег каменог доба налази се његова субјективна перцепција природе и њених елемената који га окружују, у шта спадају животиње, рибе, птице, биљке, дрвеће, али и људи. Материјализација ове перцепције огледа се у креативном стваралаштву које можемо дефинисати кроз култ, уметност или предмет за игру.

Управо у културама млађег каменог доба, на територији Србије, као што су Старчевачка култура и Винчанска култура, које су биле земљорадничко-сточарске заједнице, долази у великој мери до израде предмета који су у основи инспирисани природом и свим њеним елементима. Идентитет предмета може се огледати путем човековог вишевековног односа према овим факторима.

Литература

- Богдановић, М., *Преиспитивања у праисторији Србије*, Крагујевац 2012.
 Булатовић А., Јовић, С., Лесковац, *Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији*, Београд-Лесковац 2010.
 Гарашанин, М., Ивановић, В., *Праисторија лесковачког краја*, Лесковац 1958.
 Група аутора, *Археолошки лексикон*, приредио Срејовић, Д., Београд 1997.
 Група аутора, *Праисторија југославенских земаља II, Неолитско доба*, гл.ур. Бенац, А., Сарајево 1979.

¹⁸ Ибид., стр. 30.

¹⁹ Срејовић, Д., *Винчанска култура*, Археолошки лексикон, прир. Д. Срејовић, Београд 1997., стр. 1103.

Ерцеговић Павловић С., Костић Д., *Археолошки споменици и налазишта Лесковачког краја*, Археолошки Институт Београд, Народни музеј Лесковац, Београд 1988.

Јовановић, Ј., *Лесковачко поље и Бабичка Гора – Историјско привредна и етнографско-социолошка истраживања*, Посебни део, Лесковац 1979.

Јовић, С., Пешић, Ј., Стојановић, В., Стевановић, В., *Тајне археолошких депоа*, каталог изложбе, Народни музеј Лесковац, Лесковац 2017.

Петровић, Б., Катић, В., *Живот у глини: неолитска уметност на тлу Београда – фигурална пластика из збирки Музеја града Београда*, У Б. Петровић, В. Катић и М. Спасић (ур.) Каталог изложбе, Београд 2009.

Спасић, М., *Представе животиња у винчанској култури*, докторска дисертација, Београд 2015.

Стевановић, В., *Зооморфна фигурина из Братмиловца*, Лесковачки зборник LVII, Народни музеј Лесковац, Лесковац 2017.

Summary

Vladimir Stevanović

FRAGMENTED ZOOMORPHIC FIGURINE FROM THE SITE KUĆIŠTE IN ČEKMIN

National museum of Leskovac received a beautiful, fragmented zoomorphic figurine, which was interpreted as a bull figurine. The item was found and given as a present to the museum by the museum's cooperative Vladimir Arandelović, and the archaeological site where he has found the figurine is Kućište, in the village of Čekmin, 15 km away from Leskovac. Bull-shaped figurines are, safe to say, characteristic for the Early Neolithic period, and this type of figurines follows the Neolithic way of life. There are almost no visible ornaments on the figurine, which has two fragmented horns spreading in the semicircle upwards, and plastically modeled muzzle. There are three more bull-shaped figurines from the prehistoric period in the National museum of Leskovac, and two of them are from the Late Neolithic period too. Zoomorphic figurine from Čekmin is dated to Vinča cultural group, Late Neolithic period, 5700-4700 BC.